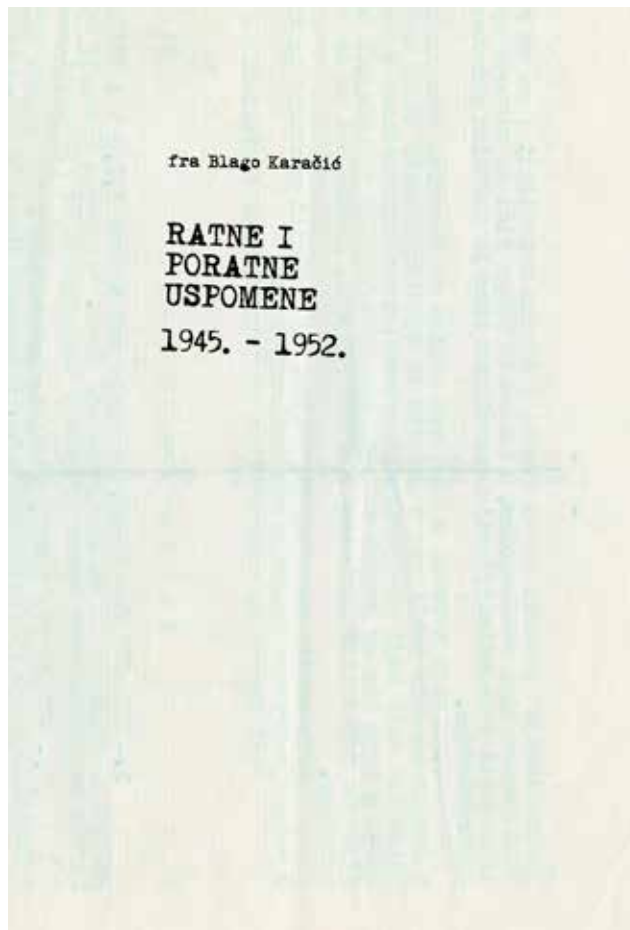

ZAVRŠETAK DRUGOG SVJETSKOG RATA*

► Piše: fra Blago Karačić

Bilo je to poslije podne krajem mjesecu martu 1945. god. Nebo je bilo prevučeno tankim i prilično jednakim zastorom oblaka. Sunce se vidjelo na zapadu kao oveća žarulja iza platnene zavjese. U gradu je bilo odveć živo, bolje rekući vrtoglavo. Ljudi su žurili na stanicu spotičući se o komade razbijene cigle koja je padala i sada sa krovova kuća. Od vremena do vremena tu i tamo čula se je eksplozija od granata bacača koji je nemilosrdno sijao smrtonosno oružje po bezglavoj masi i razrušenim i ogoljelim krovovima kuća. Partizani su se već primakli na obližnje planine, koje su se dizale oko grada. Još se drže četiri glavna bunkera dobro utvrđena koji su branili pristup gradu. Hrvatska je vojska davala zadnji otpor, da zaštiti povlačenje ostalih vojnih jedinica, materijala i civilnog stanovništva. Na stanici su se pušile četiri lokomotive iza kojih je stao po dugi niz otvorenih vagona. Obližnja su brda odjekivala od pucnjave, sad žešće sad polaganije. Izdato je naređenje od zapovjedništva da će u roku od nekoliko sati vojska napustiti grad Konjic i zauzeti nove položaje gore sjeverno u Bradini kojih dvadeset kilometara daljine. Na stanici nered i panika. Čula se psovka, plač, objašnjavanje. Redari su galamili, da se uvede bar neki red prigodom ukrcavanja u vagone. Ništa nije pomagalo. Uskakalo se u vagone, kako je ko znao: zaskakalo se, guralo uz neopisivu galamu. Jedni su pružali ruku i uvlačili znance i prijatelje, drugi su se suzrim očima opraštali od onih koji će ostati. Čulo se dozivanje, lelek i pozdravi. Vojska je nemilosrdno zbijala ljude u kraj vagona praveći sebi i vojničkoj opremi mjesta. Sve se to odvijalo filmskom brzinom.

Lokomotive su teško zasoptale rigajući crni dim i varnice, točkovi od vagona su zaškripili i vlak se otisnuo. Jedan pa drugi, pa treći i četvrti vukući svaki teret živih, žalosnih, zatvorenih i napola izbezumljenih ljudskih bića. Svi su vlakovi bili iskićeni ljudskim glavama da se skoro vagoni nisu ni vidjeli. Sjećam se, da mi je glava bila pritisnuta na nečijem tijelu i virila ispod nečijeg kaputa. Bio sam jednostavno spresovan. Noge raskoračene, a ruke jedna sprijeda, jedna od zada obje zarobljene i splasnute

i zatrnule. Micao sam glavom i molio onoga koji je ležao na nekolicini nas, da se ukloni.

– Prijatelju nemam kuda, ovako je sve redom – glasio je sažaljivi odgovor moga tereta.

Vidio sam na protivnoj strani željezničke pruge cestu prikrivenu rijekom vozila i pješaka. Vlakovi su odmicali vijugavom dolinom. Grad je iza nas ostajao u sutonu i jeki eksplozija raznog oružja. Neizvjesnost, strava i žalost našli su ubrzo mjesta u nama.

Iskricali smo se u Bradini. Bila je noć i vidjela se pogdjekoja pahuljica snijega pri slabom svjetlu lampa koje su držali željezničari u rukama i mahali s njima, s desne strane pristizale prve kolone pješaka i vojnika. Gužva. Nered trka i zabrinutost i prepričavanje o zadnjoj borbi. Konjic je napušten. Sada komunisti po njemu harače, pljačkaju,

* Tekst donosimo u izvorniku.

psuju, ubijaju i zatvaraju svakoga ko je god bio protiv njihovog dolaska i ko nije sa njihovim odborima i tajnim organizacijama saradivao.

Vlakovi su jedan za drugim krcati civila polako napuštali želj. stanicu i uvlačili se u veliki tunel i prosljedili put prema Sarajevu. Cestom su zvrndali vojnički kamioni i ostala vozila i namigivali svjetlom po tankom snježnom pokrivaču na zemlji. Krupne pahuljice snijega su slijetale na zemlju kao site pčele koje se vraćaju u košnicu sa dobre paše. Bijeli pokrivač je debljao, vojska je zauzimala nove položaje, straže sa šljemovima i oružjem penjale su se na šumovitu glavicu da zauzmu dominantne položaje. Noć je odmicala, paljuce snijega strmoglavu su padale jedna po drugoj. Neke su u hitnji i bezbrižno padale na tlo, druge su birkale, da se zaustave ili na kori stabala ili na njihovim granama i tu strpljivo čekale daljnju sudbinu.

Odmah tik do stanice vidjela su se slaba svjetla na prozorima jedne zgrade. Tu je bilo zapovjedništvo hrvatske divizije. Čulo se odkucavanje pisacih mašina, teški bat vojničkog koraka, zvonjenje telefona i oštar i odsječen telefonski razgovor.

Smjestio sam se u jednoj pokrajnjoj sobici s potpukovnikom Ivanom. Noć je bila već dobro poodmakla. Još su se čuli šumovi motora, korak oružane pješadije koja je žurila na Ivan Sedlo, da se spremi za eventualni doček neprijatelja, koji se je te noći pritajio.

Što Vam ovo sve izgleda – upitah potpukovnika.

Nije dobro. Opća je situacija jako pesimistična. Nijemci se žurno povlače na rusku frontu, a također i na zapadu pritisnuti jako naoružanim divizijama Amerikanaca i Engleza. Naša sudbina će biti zapečaćena, ali se mi moramo boriti do zadnjega. Komunisti će preplaviti dragu Hrvatsku. Okomit će se na sve što je dobro i sveto. Stojimo pred užasnim događajima, pa bolje je i poginuti nego nešto takvo dočekati – dovrši zamišljeno potpukovnik.

Da, tako je – nastavih ja – Ko će zapadnim silama dokazati, da smo mi na pravom putu i da smo im baš mi pravi prijatelji. Mi se nismo vezali uz Hitlera zato što možda volimo njega i njegov nacionalsocijalizam. Isto ga toliko volimo koliko i komunizam. Ali jedino je on pogledao na Hrvate i zajamčio nam kakovu takovu samostalnost. Mi bi još više voljeli, da smo rame uz rame Engleza i Amerikanaca. Kad se daju parole za mir u kojemu će svaki narod odlučivati o svojoj sudbini, zašto da se mi brišemo s te nove eventualne poslijeratne karte? Zašto baš mi, koji smo jedna prava nacija sa svojom kulturnom istorijom i jezikom? Zašto baš mi, koji smo imali nekada svoju slavnu hrvatsku državnost, koja je bila nekad najjača sila na Balkanu? Mi koji smo imali kraljeve i svoju vlastitu dinastiju? Mi koji smo svojim junačkim prsima branili prodor Turaka u Centralnu Europu? Zapadne sile

nam prebacuju, zašto smo se vezali uz Hitlera. Kada nam nitko drugi ne pomaže, niti nas prima kao jedan narod, onda smo se morali vezati bilo za koga ne bi li se kako god dočepali svoje slobode i svoje države. Već pod konac jedanaestog stoljeća izgubili smo svoju samostalnost i od tada nas je tuđin neprestano tlačio. Sad se pružila prilika i mi smo posegnuli za oružjem. Poznato je da je bivša Jugoslavija nas Hrvate isto tako ugnjetavala, kao da je neka strana sila okupirala našu zemlju. Pisalo je na papiru da su svi narodi jednaki u toj bivšoj Jugoslaviji ali se mi Hrvati nismo baš ništa pitali. Dapače i naši su prvaci ginuli u parlamentu u Beogradu kao Stjepan Radić i ostali.

Isto tako možemo i mi predbaciti zapadnim silama što oni nama predbacuju. Zašto su ovi sklapali savez sa Staljinom? Zar je ruski komunizam išta bolji od nacionalsocijalizma? Kad oni drže, da je to njima moralno zašto nama to predbacuju? Eto zapamti, ovaj rat će jedino koristiti Rusiji i komunizmu. Koja korist tući glavu jedinom neprijatelju, a drugog jačeg i mnogo goreg pomagati? Zašto zapadne sile, sada kad je Njemačka pred rasulom, ne nađu ljudi u njoj, koji su protiv Hitlera, pa proklamiraju jednu eventualnu demokratsku Njemačku i s njom kao takvom udare protiv komunističke Rusije? Jedino tako bi se pojavili okviri bolje budućnosti i za same zapadne saveznike i ostale narode Europe kao i za čitav svijet, pogotovu kad se govori, da bi Nijemci to jedva dočekali. – Dovrših ja nervozno šetajući po sobi...

Uza sve oto što zapadna diplomacija ima najbolju tradiciju i iskustvo izgleda, da je ovaj put potpuno podbacila. Oni makar su kulturni, makar visoko naobraženi bili, ne znaju uopće što je komunizam, niti će znati, osim ako bi ga iskusili na vlastitoj grbači? Oni potpomažu partizane kod nas, bacaju im hranu, odijelo i oružje iz zraka i ujedno tuku nas bijednike, koji se borimo protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva – komunizma i da spasimo svoj goli život. Bože, Bože! – uzdahnu sa nekom rezignacijom moj supatnik.

***

Ujutro sam se probudio kad je već sunce povirilo iza kitinom okićenih planina. Snijeg je bio do koljena. Jutro je bilo vedro i tiho, sunce je obasjavalo bijele šumovite planine, kroz bijelu kao mlijeko maglu, koja se je noćas isparila iz draga i dolina. Stabla su bukova izgledala ukočena i pognuta i kao da mole pod teretom snijega. Pokadkada bi se sloj snijega otisnuo sa grana stabala, kao da bi nešto zadimilo a grane bi zadržale, smiješile se riješivši se tereta. Zatim bi se smirile i sažaljevale susjedkinje koje su još kunjale pod teretom snijega.

Pred samom Bradinom stršile su dvije glavice jedna pored drugom. Izgledale su kao dvije ćelave glave sa nešto pramenja kose na vrhu. Tu su se ukopale naše straže. Iznad Bradine se prostirao dugi vijenac Ivan Planine prekriven bukovom šumom koja je na sebi držala noćni snijeg.

U zgradi zapovjedništva bilo je užurbano. Vojnici su nosili materijal na stanicu i tovarili ga u još jedini vlak čija se je lokomotiva pušila na stanici. Najedamput očulo se pucanj tr... tr... tak... tak... Dum... osuše metci iz strojnica i bacača. Skrivao se kako je ko znao. Naši su bacači i strojnice uzvraćali sa Ivan Sedla preko nas. Vlak je bio malko zaklonjen jednom blagom snježnom padinom. Ubrzo je stenjući lagano ulazio u tunnel koji vodi kroz Ivan Planinu noseći na sebi zapovjednika i ostalo osoblje i materijal IX. hrvatske divizije. Nakon desetak minuta vožnje našli smo se na sjevernoj strani planine. Ovamo je još sloboda. Za ledima gore visoko na vijencu Ivan planine ustaljuje se front u dužini od oko sedam do osam kilometara dužine...

Na večer je počela strahovita bitka koja se je protegla cijelu noć. Ivan planina je u noći izgledala kao kad sunce na zapadu tone za horizont u krvavom oblaku. Nebrojene su se rakete naše i neprijateljske izvijale visoko u snježnu noć i opet se u parabolici vraćale na rub planine. Teško oružje je tutnjalo isprepletano sitnijim glasovima strojnica i pušaka. Slijedio je juriš komunistički: jedan, drugi, treći. Ispred naše linije bila je čistina. Iz bunkera koji su se nizali cik cak, stršila je cijev do cijevi. Sve je to rigalo vatrom. Granate od neprijateljskih topova zaplćale su se o guste grane stoljetnih bukava koje su eksplodirale povrh nas guleći koku sa stabala i odvaljujući snjegave grane od debla. Više se nisu mogli razaznavati pojedini pucnji oružja. Svi su se glasovi slili u jedan kao kad šumi strahovito rijeka. Izjutra je snijeg ispred naših bunkera osvanuo: zbijen, ugazan, uprljan blatnom obucom, crven i poštrapan krvlju.

Neprijatelj se povukao do izpod Bradine i tamo valjda brojio decimirane odrede svojih bombaša, koje je noćas komesar nemilosrdno gonio, da živi skaču na bunkere.

Nebo je opet bilo prikrivo debelim snježnim oblacima iz kojih je od vremena do vremena ispadala po gdjevoja pahuljica snijega. Kamioni su se teškom mukom uspinjali uz planinske serpentine, a njihovi točkovi uvezani lancima teško su se borili sa nametima snijega. Istovarala se municija i suha hrana. Nosači vojničkih kazana umorno zadihani, dva po dva, spuštali su kraj bunkera kazane iz koji se pušila para od čorbe. Otklonivši kolce na čemu su ih nosili, sjedali bi odmah u snijeg i zapalili po cigaretu. Bolničari sa feltrugama su pristizali s raznih strana kroz bukovu šumu i spuštali ranjenike kraj bolničkih vozila. Bilo je dosta ranjenika koji su brižno utovarani u kamione koji su se zatim oprezno spuštali niz planinu i produžili za bolnicu u Sarajevo.

Toga dana nije bilo borbe sve do na večer. Na večer se ponovio isti prizor, ali još strašniji i jezovitiji. Svjetlucanje raketa, pucnjava, tutnjava, grmljavina bez predaha...

Na podnožju Ivan Planine sa sjeverne strane bila je vojna ambulanta. Tu bi se na čas kamioni zaustavljali, a liječnici i bolničari pružali su prvu pomoć ranjenicima. Tu je bio i vojni svećenik, velečasni o. Dane. On je brižno, nježno i tugaljivo ispovijedao i dijelio sv. pričest i sv. ulje ranjenicima. Vidio sam jednog ranjenika koji je bio krupan i snažan, mlad, jak i zdrav kao drijen. Sad je ležao na nosiljci umotan u zavoje kao dijete u povoje. Nesretno oružje prebilo mu je obje ruke i zadalo teške rane po stomaku. Još je mogao govoriti:

– Je li ti žao umrijeti? – pitao ga je svećenik.

– Nije mi žao umrijeti. Umirem za vjeru i domovinu. Nije ništa skupo doli moj suludi život za ta dva ideala, koje svaki imalo pametan čovjek visoko cijeni. Žao mi je ako propane Hrvatska. Žao mi je što se još ne mogu boriti protiv ovih bezbožnika. Ja im zla ne želim, ali imam pravo i treba da branim vjeru i domovinu.

Krupne kapi suza su se skotrljale niz mlado i okrvavljeno lice, koje je već pomalo padalo u agoniju.

– Eto velečasni, on je progovorio na usta čitave naše vojske. Ali koja korist? Ko nas čuje, ko li nas razumi? Naš neprijatelj se veliča na zapadu. Oni će dobivati pomoć, a mi ćemo polako ginuti i zamirati. Na koncu će preuzeti vlast partizani, te ono što bude ostalo na životu ubijati i mrcvariti, jer je njihovo evanđelje: mrzi i tuci klasnog neprijatelja...

– Sad nam je ostao jedini saveznik svemogućći Bog i više nitko. Ali smo ipak ponosni što je naša borba sveta i pravedna. Makar to niko na svijetu ne znao i ne cijenio mi se ipak borimo za najviše i prave ideale čitavog čovječanstva. To će jednom uvidjeti i oni koji tako zdušno i brižljivo potpomažu našeg neprijatelja. Uvidjet će, ali će biti kasno i prekasno. To je komunizam koji ne preže ni pred čim da dostigne svoje ciljeve. Mi ćemo nastaviti borbu ne mrzeći ljude, jer ih ne smijemo mrziti, nego ćemo se boriti protiv pogubnih ideja koje oni zastupaju. Istina,

bilo je i kod nas i u našoj borbi, što bi se moglo nazvati nečovječnim i grešnim, a osobito u početku rata kad je bio krvavi okršaj sa četnicima. Bilo je toga što nije bilo ni ljudsko ni kršćansko, ali isto tako je bilo i sa njihove strane. Strasti se razjarile na obje strane. Ali srećom nije tako dugo trajalo. Čim se je uvela zakonitost i poštivanje svačijeg prava, prešlo se na humanitarnu borbu.

– Jest velečasni. Tako je. Žali Bože što će to partizani iskoristiti i nas ocrniti na zapadu, veleći da smo mi krivci svih zala, a ostali da su samo anđeli koji su sklopljenih ruku čekali kad ćemo ih preklati. Oni će ovo iskoristiti dok stupe na vlast, a onda svojim crvenim mačem krojiti pravdu. Tito obećava zapadu bolju demokraciju nego je kod njih. Njemu Čerčil vjeruje. Obećava slobodne izbore itd. Upamtite ako ostanete živi. Ništa neće ostati na papiru što je potpisao i ugovorio u sjevernoj Italiji sa našim bivšim banom Subašićem. Čerčil njemu vjeruje, jer misli da kod komunista ima morala... Doći će vrijeme kad će i sami Englezi i Amerikanci uvidjeti svoju historijsku grešku i koštati će ih preskupo, dok je isprave... Nastavljamo borbu za svoju Hrvatsku, barem će nas nekad naši potomci slaviti i Bog će dati da iz ove naše pravedne krvi

bar nekad sine žuđena sloboda...

Uputio sam se po zamrznutom i zbijenom snigu prema položaju. Sretoh dvojicu oružanih vojnika kako sprovode jednog seljaka. Bijedan i izgledno s otrcanim dronjcima na sebi. Momci mirno pozdraviše a ja ih upita:

– Kamo idete?

– Ovaj se jutros rano predao našim vojnicima pa nas je poručnik poslao da ga sprovedemo u komandu.

Pogledah ga bolje i prepoznadoh. To je bio moj komšija Andrija iz mog sela iz okoline Širokog Brijega.

– Poznaješ li me Andrija – upitah ga.

– Ne poznam gosp. kapetane – odgovori čovjek tu-galjivo.

– Ja sam taj i taj – rekoh.

Obradovao se i stisnu mi ruku sa osmijehom na licu.

– Pođimo u ambulantu, da se malo popričamo.

Momci poslušno pođoše...

– Gosp. kapetane – počeo je Andrija, – ima nas dosta seljaka i vaših komšija i mnogo iz drugih sela ovdje u partizanima. Silom su nas mobilizirali. Moraš ići ili metak u glavu. Ne samo to, ako nećeš, pobi onda žene i djecu, Bože sačuvaj. I nas jadrnike stavljaju u prve redove prigodom juriša. Više se ne može izdržati. Komesar čeka pozadi, jesi li uzmakao metak u glavu. Bog dade, kad smo noćas odstupali nazad, našao sam jednu šuplju staru bukvu i tu se sakrio do jutros i tako se našoj patroli predao.

– Slušajte momci, možete ga odvesti na komandu, samo da se sasluša radi informacija a zatim ga dovesti k meni, ja za nj garantiram. To je jedan dobar i poštenu čovjek!

– U redu – odgovoriše sprovednici.

Pozvao sam i velečasnog. Andrija je bio obasipan kišom pitanja.

– Bio sam na Širokom Brijegu kad su se najžešće borbe vodile – odpoče Andrija. – Bila je to strahovito paklena bitka. Naša vojska držala je položaj oko samostana i gimnazije. Uslijedio je pad kroz nekoliko dana. Krio sam se po selima, da me partizani ne bi ubili. Nastala je strahovita pljačka. Partizanska je vojska otimala sve gdje je što našla: životne namirnice, odijela i eto sve. Punili su se zatvori, streljalo se, ispitivalo i eto ja vam to ne znam opisati. Što je najgore pobili su do jednog svećenika, koga su god našli živa u samostanu. Bilo ih je oko dvadeset i pet, nijedan jedini nije na životu. Za vrijeme borbe oni su se jadrnici sakrili u podrumu samostana od pusta straha i pucnjave. S njima su bili i neki od mojih komšija, koji su mi sve potanko ispričali. Kad je pao Široki Brijeg, navalili su kao gladni lešinari. Sve su iz samostana digli i odnijeli, popalili knjige i spise. Naše jadne fratre strpali u jednu sobu. Zatim su ih oficiri jednog po jednog zvali tobože na ispit, ali se ni jedan nije vratio. Vodili su ih u noći do jednog velikog bunkera koji je bio iskopan u zemlji kao sklonište od aviona. Taj je bunker odmah pred samostanom. Tamo su ih streljali i bacali na jednu gomilu, onda zalili benzinom pa zapalili. Četiri do pet fratara tako je ubijeno u Most. Gracu. U Mostaru čini mi se sedam. Ove su mučili i pobacali u Neretvu. Biskup je ostao još živ kad smo mi prolazili kroz Mostar.

Bože sačuvaj – nastavio je Andrija. – Narod se preplašio, strah unišao u kosti. Pobiše, pozatvaraše, digoše sve od hrane i odijela. Silom gone u vojsku. Eto ja ne znam to opisati. Na Š. Brijegu uporno pričaju i uvjeravaju narod da su fratri pucali i borili se pa zato da su ih pobili. Međutim, to je gola laž, jer ima stotine i hiljade svjedoka koji znaju i koji su vidjeli da niti jedan svećenik nije uzeo pušku a kamoli da se je borio, ali ko smije reći istinu ili ih uzeti u obranu, odmah je glava dolje...

Takva je potrajala borba još skoro mjesec dana. Ivan

sedlo je bilo utvrđeno i partizani ga nijesu mogli zauzeti makar da su ljudstvo i jadne nazovi dobrovoljce stavljali u prve redove, da jurišaju na utvrđene bunkere.

***

Nalazimo se na Ilidži na odmoru i na parenju odijela, jer je bilo u svakog vojnika i časnika bezbroj ušiju. Vraćamo se s Ilidže u Hadžiće. Druge su jedinice nas zamijenile na Ivan Planini i na Rudnom Brdu prema Bjelašnici. U Hadžićima smo bili više na odmoru nego u borbi. Ponekad bi došlo do okršaja između naših izvidnica na Ormanju prema Lepenici.

Vijesti nepovoljne stižu. Nijemci se povlače na cijelom Ruskom frontu kao i na zapadnom frontu. Dolazi naređenje da se hitno moramo povući i stići do Save, jer bi mogli upasti u klopku neprijatelja koji je forsirao sremski front u pravcu prema Zagrebu.

Bio je to početak aprila kad su snjegovi okopnili i nastalo toplije vrijeme. Bilo je u Hadžićima veoma živo. Spremali smo se na povlačenje. Topovi i komora uz pratnju krenuli su jednog popodneva cestom Blažuj – Kiseljak. Pješadija je štitila bokove i pripucavajući osiguravala put do Kiseljaka.

Bila je zora. Oštar zrak parao je uši, a zadnje su zvijezde blijedile na horizontu. Sunce nas je zateklo u Kiseljačkom Polju. Neprekidne kolone kamiona i drugih vozila koje su stizale iz Sarajeva pridružilo se našim jedinicama.

Već su naše jedinice stigle do Brestovskog.

Bilo je oko osam sati izjutra. Pojavi se nekoliko lovaca u zraku i počeše redom napadati sve što je živo na tom polju. Zujalo, grmilo, pucalo iz zemlje i neba, dok se opet pred večer sve utišalo. Zalaznice su štitile naglo napredovanje partizana, a mi smo žarko marširali prema Zenici.

***

Moja divizija dobila je zadatak da štiti desnu obalu rijeke Bosne od Vranduka do Žepča. Bilo je sunce na zapadu, a mi smo umorni i zadihani izbili pod Seletvu planinu. Karta (se) proučavala, kuriri slali i davalo se naređenje da u suton udarimo na selo Orašac, jer da tamo ima jedna grupa partizana koju treba razbiti.

Već se nebo pozvjezdalo, a strojnice su štekćale rubom Seletve. Čuli se glasovi, dozivanje i pucanj bacača. Partizani se povukoše, a mi krenusmo niz bukovu šumu u tri kolone prema Nemiljoj. Glavnom cestom koja vodi u Žepče kretala se nepregledna kolona kamiona, kola, konja, vojnika i civila.

Već se rasvitalo. Vidio sam mokro rascvjetanu šljivu kraj puta. Dakle rosno maglovito jutro ranog proljeća.

Kroz maglu su odjekivali pucnjevi raznog oružja. Dolazili su kroz dugu i vijugavu dolinu punu magle. Rekoše da je to bitka u Žepču. Mi smo onako nenaspavani, gladni i pokisli, žurili da oslobodimo Žepče kao prolaz mnogim kolonama koje su se kretale iza nas. ✍